

C.J.C.F. Fijnaut

DE POLITIEKE VERBONDENHEID VAN DE (NEDERLANDSE) POLITIE MET POLITIEKE REGIMES*

(Tijdschrift voor de Politie, september 1979, afl. 9)

I. Inleiding

De verbanden en de verwickelingen tussen 'politie en politiek' vormen een controversieel onderwerp. B.v., de Projectgroep Organisatiestructuren stelt in *Politie in verandering* dat de politie niet alleen moet dienen 'tot bescherming van de maatschappelijke verworvenheden', maar evenzeer condities moet scheppen 'voor maatschappelijke ontwikkeling en vernieuwing, gericht op de verwerkelijking van de essentiële waarden in onze democratie'.*1 Nu valt er over deze door hoofdcommissaris C.N. Peijster geïnspireerde, zeer behoedzaam geformuleerde visie op de functie van de politie, allerlei te zeggen, maar hoe reageerde de voorzitter van de VNG, de Heer. J.A.F. Roelen, vorig jaar op het congres van de VNG over 'De gemeente en de politietaken' op deze uitspraak? 'Dat de projectgroep (...) de politie hierbij (d.w.z. bij het op gang brengen van vernieuwingen door de overheid) een actieve rol in de bevordering van 'de essentialia van de democratie' toedenkt, roept m.i. nog meer discussie op. Na 'Hermandad op het welzijnspad' dreigt hier het gevaar van 'Hermandad op het politieke pad'. De hemel beware ons daarvoor.*2

Maar al vormt de politieke verbondenheid van politie met politieke regimes dan een zéér controversieel onderwerp, - anders dan de recente studies van P. van Reenen en van mijzelf, en ook een boekje als dat van de journalist Rudi van Meurs over de BVD suggereren, werd er in tegenstelling tot met name Frankrijk en ook wel Duitsland tot voor kort in Nederland nauwelijks iets gepubliceerd over dit thema.*3 Dit heeft natuurlijk z'n redenen. Een van de voornaamste is wellicht het feit dat in de voorbije eeuw de binnenlandse politieke situatie in Nederland in 't algemeen stabiel was en kalmer evolueerde dan in de beide andere genoemde landen. Hierdoor werd de Nederlandse politie minder vaak gesteld voor een vrij duidelijke keuze tussen deze of gene politieke beweging, hierdoor trad zij in politieke conflictsituaties niet altijd zo op de voorgrond als de verdedigster van de heersende partij, hierdoor werd zij niet zo vlug het politieke mikpunt van oppositionele groepen of stromingen, en hierdoor ook werd zij minder snel geünificeerd en gecentraliseerd zodat haar binding met het politieke centrum van het land lang minder strak was dan elders in West-Europa.

Deze geringe aandacht voor de politieke verbondenheid van politie met politieke regimes, werkt 't natuurlijk wel in de hand, dat bij het politievraagstuk betrokken groeperingen als de Projectgroep en als de VNG zich zonder veel omhaal pro en contra een bepaalde verbinding van de politie met 't huidige politieke stelsel kunnen opstellen. Zij worden immers hierin niet gehinderd door allerlei bevindingen en visies terzake. En zij worden

* Dit artikel is een samenvatting van een door schrijver gehouden inleiding tijdens de studiedagen van het Landelijk Contact te Valkenburg.

er ook niet toe verplicht te verduidelijken wat ze bedoelen, en de implicaties van hetgeen ze beweren, te onderzoeken! Om dergelijke onbevredigende welles-nietes-discussies over zulk een belangrijk vraagstuk tegen te gaan, is historisch onderzoek van dit probleem n.m.m. een van de meest aangewezen middelen.

In deze uiteenzetting zal op de eerste plaats kort worden besproken wat mijn onderzoek over de politieke geschiedenis van de moderne politie in West-Europa tot en met de Koude Oorlog heeft opgeleverd m.b.t. het onderhavige probleem. Vervolgens zullen deze algemene bevindingen worden geïllustreerd met 2 voorbeelden uit de Nederlandse politiegeshiedenis. En tenslotte zal worden ingegaan op de jongste geschiedenis van het Nederlandse politieapparaat in relatie tot de problematiek die in deze uiteenzetting aan de orde is.

II. Hét democratische politieapparaat: een onbestaanbaar maar leerrijk model

Een heel belangrijk moment in de geschiedenis van het West-Europese politieapparaat was de reorganisatie van de Duitse politie door de Geallieerden na afloop van W.O. II. Aan deze reorganisatie lag immers een beginselverklaring van de Westerse grootmachten ten grondslag over wat als een democratisch politieapparaat moest worden aanzien, en dit soort van verklaringen zijn uiterst zeldzaam... De belangrijkste beginselen waren dat zo'n politieapparaat was gedecentraliseerd (bij voorkeur op gemeentelijk niveau), dat het enkel viel onder de zeggenschap van burgerlijke autoriteiten, en dat er geen politieke inlichtingendiensten en geen militaire formaties deel van mochten uitmaken. Ernst van den Berg, toen een van de nestoren van de Duitse politie, verduidelijkte dit 'model' in 1949 door te verklaren dat de politie moest worden opgebouwd als 'Volkspolizei' en 'nicht als ein bequemes Werkzeug zur Ausübung staatlicher Macht und zur Erhaltung der aüszeren Ordnung' en dat die politie 'Verständnis (musz) haben für die Nöte der Zeit und sich in die Lage der Volksgenossen (musz) hier einversetzen. Sie musz, wo not tut, unparteiisch eingreifen, unter Zurückstellung persönlicher Gefühle, ohne 'Bevormundung' und ohne das Bestreben sich 'beliebt' zu machen'

Dit ideale democratische politieapparaat werd vóór het uitbreken van de Koude Oorlog tot op zekere hoogte weliswaar gerealiseerd, maar het had veel weg van een artificiële constructie, omdat het functioneerde onder de hoede van de militaire besturen die het elk moment te hulp konden komen. En toen de Koude Oorlog eenmaal volop woedde werd deze constructie in snel tempo vrijwel volledig 'opgeblazen' door o.a. de oprichting van de Bundesgrensschutz, de Bereitschaftspolizei en de Verfassungsschutz, en door de (verdere) centralisatie van het al bestaande apparaat.*4

Uit deze korte geschiedenis kan men diverse dingen leren. Op de eerste plaats toont deze geschiedenis welke de belangrijkste aspecten van de politieke verbondenheid van politieapparaten met politieke regimes zijn. Hoe is het politie-apparaat ingebouwd in het geheel van het staatsbestel? Hoe is zijn verhouding tot lokale en centrale bestuurlijke overheid, tot gerechtelijke autoriteiten, tot militaire commandanten? Verder: hoe is de verhouding tussen dit apparaat en de bevolking en meer bepaald tot de machtsgroepen hierin, m.a.w. hoe staat 't met de politieke opstelling van dit apparaat, ten aanzien van wie, van welke groeperingen, van welke ideeën is 't loyaal? En een belangrijk facet is kennelijk ook de wijze waarop en de mate waarin een politieapparaat is georganiseerd op de bestrijding van oppositie tegen de politieke constructie van één samenleving of tegen bepaalde politieke machten hierin. Op de tweede plaats laat deze geschie-

denis ook iets zien van het feit dat (het model van) een ideaal democratisch politieapparaat, waarvan ons ook in deze tijd allerhande, in meer of mindere mate uitgewerkte, varianten worden voorgehouden, volkomen in tegenspraak is met de (politieke) geschiedenis van het moderne politieapparaat in West-Europa.

III. De politieke verbondenheid van politieapparaten met politieke regimes historisch bekeken

Bestudeert men immers deze geschiedenis dan ziet men - héél in het kort gezegd - het volgende.

Het politieapparaat dat in de loop van de Franse Tijd vrijwel overal in West-Europa werd ingevoerd, evolueerde hoofdzakelijk onder invloed van (internationale) machtsconflicten als oorlogen, revoluties, staatsgrepen en politiek betekenisvolle collectieve ordeverstoringen, van een op nationale basis gestructureerd apparaat tot een nationaal apparaat.

Belangrijke kenmerken van deze nationalisering van de moderne politieapparaten zijn niet alleen dat deze apparaten tot grotere eenheid werden gebracht en in zeer belangrijke mate onder directe en indirecte controle van centrale autoriteiten kwamen te staan, maar ook dat zij een belangrijke versterking van hun algemene paraatheid ondergingen en met name door de oprichting van speciale politieke inlichtingendiensten en (quasi-)militaire formaties vooral verder werden gespecialiseerd in de bestrijding van politieke oppositie. Wat wil dit alles o.a. zeggen? Dat in de loop der hedendaagse geschiedenis politieke machthebbers het moderne politieapparaat steeds belangrijker zijn gaan vinden voor de instandhouding van politieke regimes, en dat zodoende de politieapparaten een steeds belangrijker onderdeel van politieke regimes zijn gaan vormen, - hierin een steeds grotere machtspositie zijn gaan bekleden.

Nu ligt het nogal voor de hand dat deze toegenomen politiek-organisatorische verbondenheid van politieapparaten met politieke regimes niet veel of een dubieuze betekenis voor machtshebbers zou hebben, als deze apparaten ook niet politiek-ideologisch verbonden zouden zijn met politieke regimes, in elk geval op momenten waarop de bestaande machtsverhoudingen in de samenleving scherp en/of massaal worden aangevochten. Om deze ideologische verbondenheid zichtbaar te maken hoeft men maar te kijken naar wat er op zulke momenten met politieapparaten gebeurt. Uit het feit zelf dat politieapparaten bij dergelijke gebeurtenissen metterdaad in actie komen tegen oppositionele groepen of bewegingen, mag minstens hun politieke loyaliteit aan 'het gevestigde gezag' worden afgeleid, maar het gebeurt in die omstandigheden ook vrij veelvuldig, dat de politie openlijk haar loyaliteit aan het regime of aan bepaalde hoge machthebbers belijdt. Beweren politiediensten op zulke ogenblikken dat ze politiek neutraal staan, dan moet dit gewoonlijk worden uitgelegd als een poging tot overleven tussen de strijdende partijen. Ook ziet men op zulke breekpunten in de geschiedenis gebeuren, dat de loyale politiediensten worden beloond voor hun inspanning, en dat diensten waarvan de loyaliteit twijfelachtig is, worden gedegradeerd of zelfs opgeheven. Vrij massale zuivering van politiemensen is ook niet ongewoon: loyale politiemensen, aanhangers, mogen blijven, - politieke dissidenten worden uitgesloten.

Het tragische hoogtepunt van deze politieke geschiedenis van het moderne politieapparaat wordt gevormd door de politieapparaten in de moderne politiestaten. Zulke staten, waarin het politieapparaat een sleutelpost bezet, konden immers maar ontstaan dankzij de hiervoor geschetste evolutie van het moderne politieapparaat. In zulke staten is de politieke verbondenheid van het politieapparaat met het politieke regime optimaal. Tot een-

heid gebracht en gecentraliseerd, losgemaakt van en verheven boven hun traditionele (lokale) bestuurlijke en gerechtelijke overheden, ideologisch gedresseerd, staat het moderne politieapparaat in zulk soort staten minstens op gelijke voet met het leger, is 't hoofdzakelijk georganiseerd en ingesteld op de bestrijding van reële en fictieve politieke oppositie, en fungeert 't dikwijls zelfs als een van de voornaamste opstellers en uitvoerders van het politieke kernprogramma van het regime.*5

IV. Twee voorbeelden uit de geschiedenis van de Nederlandse politie voor W.O. II

Om deze zéér algemene schets van de politieke geschiedenis van het politieapparaat in West-Europa sinds de Franse Tijd te illustreren, ligt het in dit gezelschap voor de hand dat beroep wordt gedaan op voorbeelden uit de geschiedenis van de Nederlandse politie. Terwille van de rest van mijn betoog zal ik voorbeelden nemen uit een periode die niet te ver van ons aflight, de periode tussen de beide wereldoorlogen.

Gedurende deze periode werd het politieapparaat 2x vrij ingrijpend gereorganiseerd. De eerste reorganisatie vond plaats na wat wel 'de revolutie van Troelstra' wordt genoemd. De tweede reorganisatie, die véél moeizamer tot stand kwam en alleen al hierom minder gemakkelijk grijpbaar is dan de eerste, werd uitgevoerd in de loop van de jaren '30; de meesten onder U kennen er vermoedelijk slechts één onderdeel van: het rijks-politiebesluit van 1935.

Wat nu de eerstgenoemde reorganisatie betreft. Over de 'revolutie van Troelstra' zelf zal ik kort zijn. Het verhaal is bekend. Vooral onder invloed van de politieke beroertes in 't buitenland en van de binnenlandse economische moeilijkheden, die reeds tot ongeregelheden hadden geleid, bezonnen de gevestigde politieke partijen en hoge ambtelijke kringen zich reeds vanaf september 1918 over de maatregelen, die moesten worden getroffen in 't geval dat 't ook hier zou komen tot de organisatie van arbeiders- en soldatenraden. Een opmerkelijk punt van zorg hierbij was de politieke opstelling van de politie. In protestants-christelijke kring b.v. meende men niet te kunnen rekenen op de politie want, zo zei men, 'de politie toch is grotendeels ook socialist'.

In een situatie als deze werkte de rede die Troelstra op 12 november 1918 in de Kamer hield, als een katalysator, ...natuurlijk in contra-revolutionaire richting, ook al vond zij noch in de SDAP zelf noch daarbuiten gehoor.

Er werden direct allerhande maatregelen getroffen om de allerminst revolutionaire situatie meester te blijven. Ook de politie werd onmiddellijk in stelling gebracht. In Enschede b.v. werd het politiebureau 'buitenom versterkt met prikkeldraad, terwijl binnen het gebouw de vensterbanken in de agentenwacht en de toegangen tot het gebouw werden beveiligd door middel van zakken zand, waartussen schietgaten waren vrijgehouden'; de agenten werden uitgerust met karabijnen. En de vak-verenigingen van de politie verklaarden om strijd dat zij met verontwaardiging kennis hadden genomen van de woorden van Troelstra in de Kamer, dat de regering niet kon vertrouwen op het leger en op de politie.

Van Waning, een van de grootste ijveraars voor de verbetering van het politieapparaat die de Nederlandse politie heeft gekend, schreef in december 1918 in de Politiegids zelfs het volgende: 'Maar de politie in Nederland laat zichzelf voor geen een-derde deel inlijven bij Troelstra's trawanten, bereid om haar positie en taak, haar eed en plicht te verloochenen, en hem op 't schild te heffen en als volkstyran te aanbidden.'

Op 7 januari 1919 hield de Algemeene Nederlandse Politiebond een grote protestvergadering te Amsterdam, waarop, volgens dezelfde Van Waning,

'even duidelijk als waardig werd geprotesteerd tegen Troelstra's aantijging van ontrouw', en waarop tevens stelling werd gekozen tegen 'de Bond van Gemeente-Politieambten, tegenwoordig, om meer leden te kunnen winnen voor de roode propaganda, Alg. Bond van Politiepersoneel geheten'. Deze bond reageerde hierop heftig en raak, middels de brochure *Politie en revolutie*, - tegen de 'positioneële revolutiebezweerders', door wie 'het neutraal karakter der politie was verkracht, die 'de politie hebben verlaagd tot een klasse-instrument, in dit geval tegen de socialisten'. Het is in het licht van deze gebeurtenissen en discussies dat de eerste van de 33 'stellingen', die in december 1919 door het merendeel van de vakverenigingen werden ondertekend, nl.: 'Het instituut 'Politie' drage een absoluut neutraal karakter en blijve vrij van elken politieken invloed', moet worden geïnterpreteerd!

Tevens werden er op korte termijn maatregelen getroffen om het Nederlandse politieapparaat te versterken met het oog op de bestrijding van nieuwe politieke onrust. Ten eerste werd overgegaan tot de oprichting van de zgn. centrale inlichtingendienst, de rechtstreekse voorloopster van de BVD. Via de vorming van inlichtingen-secties in de grotere korpsen van gemeentepolitie kreeg deze dienst bovendien vertakkingen over het gehele land. Op de tweede plaats werd overgegaan tot numerieke versterking van de marechaussee rond Amsterdam, altijd al het meest 'bedreigde punt' van het land. Op de derde plaats werd overgegaan tot de oprichting van het korps politietroepen, dat naast z'n militaire taken uitdrukkelijk ook werd bestemd tot 'een goed bruikbare reserve (...) voor de rijks- en gemeentepolitie onder omstandigheden, dat deze op krachtige wijze de burgerbevolking moest beveiligen tegen de excessen van de marxistische stromingen', aldus de geschiedschrijver van dit korps van der Schriek in 1934. Verder werden er zowel in kringen van de politie als in de schoot van de regering plannen uitgewerkt voor een algemene reorganisatie van het politieapparaat, die voor alles getuigen van de bekommernis om dit apparaat ook in z'n geheel beter te wapenen tegen politieke revolte. Om diverse redenen o.a. vanwege de enorme strijd om en in het politieapparaat, kwam er van deze plannen evenwel niets terecht.

De algemene reorganisatievoorstellen, die op 't einde van de jaren '20 werden gedaan, was hetzelfde lot beschoren.*6

Er kwam pas weer echt beweging in de algemene organisatie van het politieapparaat gedurende de dertiger jaren. Deze beweging werd op gang gebracht door de vrees van de (politieke) overheid dat de neergaande economische conjunctuur zou leiden tot massale verstoringen van de openbare orde. Zij werd met name versneld door de roemruchte muiten op 'De Zeven Provinciën', door het bekende Jordaanoproer en door de staatsgreep van de Nazi's. De binnenlandse veiligheid leek ernstig (te zullen worden) bedreigd.

Al in 1931 werd middels wijziging van de gemeentewet geprobeerd om het (gemeentelijk) politieapparaat meer geschikt te maken voor de handhaving van de openbare orde. Zo werd er bepaald dat voortaan de verordeningen betreffende de sterkte, de rangen, de eischen van benoembaarheid en bezoldiging moesten worden onderworpen aan koninklijke goedkeuring.

Zeker zo belangrijk als deze bepaling was de belofte in art. 223 dat de gemeentepolitie 'op den bij algemeenen maatregel van bestuur te bepalen voet' dienstbaar zou zijn aan 'de Algemeene of Rijkspolitie'. Deze belofte werd ingelost met het rijkspolitiebesluit van 1935. Dit besluit werd en wordt gewoonlijk enkel juridisch geïnterpreteerd. Bekijkt men 't echter in het licht van de politieke situatie in die tijd en meer speciaal in 't licht van de politieke discussie die op dat moment werd gevoerd over organisatie en reorganisatie van het politieapparaat, dan ziet men dat ook dit besluit primair moest bijdragen tot versterking van het politieapparaat met het oog op de handhaving van de openbare orde. De verder-

gaande centralisatie van de zeggenschap over het (gemeentelijk) politie-apparaat, die dit besluit teweegbracht, was een van de belangrijkste uitvloeiselen hiervan.

Over de uitwerking van dit besluit op politie-organisatorisch vlak is niet veel bekend. Er zijn eigenlijk alleen wat losse gegevens voorhanden over de opbouw van de rijksrecherche centrale in 1939-1940. Maar men mag zich in deze niet blindstaren op de organisatorische gevolgen van het rijkspolitiebesluit 1935. Ook los van dit besluit werden er nl. diverse min of meer belangrijke maatregelen getroffen om het politieapparaat te versterken met het oog op de bestrijding van ordeverstoringen. Op de eerste plaats kan worden aangestipt dat er maatregelen werden voorgesteld en uitgevoerd om de gemeentepolitie in heel het land meer paraat te maken - via exercitie, verbetering van de bewapening, uitbreiding van het voertuigenpark e.a. Bekend is het feit dat er bij de gemeentepolitie in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam zgn. karabijnbrigades werden opgericht. Op de tweede plaats werd de rijksveldwacht hervormd tot een modern landelijk politiekorps dat steeds meer gelijkenis vertoonde met de marechaussee. Deze hervorming lag duidelijk in de lijn van het streven om van marechaussee en rijksveldwacht één nationaal militair politiekorps te maken. Deze eenmaking kreeg evenwel pas haar beslag tijdens de bezetting.

Werd door deze reorganisaties het politieapparaat in z'n geheel steeds belangrijker voor de instandhouding van de toenmalige politieke machtsverhoudingen, het werd ook politiek-ideologisch nauwer verbonden met de heersende politieke partijen. Sinds 1933 mochten politiemensen vanzelfsprekend evenmin lid zijn van extreem-linkse en extreem-rechtse politieke partijen als de andere ambtenaren. De leden van de marechaussee en van het korps politietroepen werd daarenboven echter ook verboden lid te zijn van de SDAP en van het NVV. Zij mochten zelfs geen lid zijn van een vereniging als de Bond van Christelijke Politiebeamten in Nederland. Deze bond werd voor hen gelijkgesteld met de vakbonden waarvan het lidmaatschap gevaar opleverde voor 'gezonde gezagsverhoudingen'. In welke mate dergelijke verboden formeel of feitelijk ook hebben gegolden voor de gemeentepolitie en voor de rijksveldwacht, is niet bekend. Dát zulke verboden ook in hun kring werden afgekondigd, blijkt o.a. uit 't feit dat de gemeenteveldwachters in Friesland evenmin lid van de SDAP mochten zijn.*7

V. De tegenwoordige ontwikkeling van de Nederlandse (gemeente-)politie

Er valt natuurlijk heel wat te zeggen over de verhoudingen van de Nederlandse politie tot het politieke regime in Nederland gedurende de jaren '40-'45 en gedurende de Koude Oorlog. Omwille van haar buitengewone complexiteit wil ik de geschiedenis van deze verhoudingen echter buiten mijn uiteenzetting houden. Zeker zo belangrijk is het evenwel te belichten hoe het in deze tijd is gesteld met de politieke verbondenheid van de (gemeente-)politie met het huidige politieke regime in Nederland.

Wie zich zet aan de studie van de jongste geschiedenis van de Nederlandse politie, - zeg haar geschiedenis sinds de onlusten in Amsterdam in 1965-1966 -, stoot onmiddellijk op het feit dat er sinds die jaren onophoudelijk maar tevergeefs wordt geschreven, gesproken, gedebatteerd en gestreden over en om een algemene reorganisatie van het reguliere politieapparaat. Dat deze reorganisatie tot op heden niet is doorgegaan, en er evenmin veel terecht is gekomen van de tussentijdse oplossing: de samenwerking tussen gemeentepolitie en rijkspolitie ex-art. 30 van de politiewet, is niet verwonderlijk voor wie enigermate vertrouwd is met de politieke geschiedenis van het politieapparaat op het West-Europese vasteland.

Zulke algemene en dus zeer ingrijpende reorganisaties vonden immers slechts plaats gedurende (dreigende) wisselingen van politieke regimes: oorlogen, staatsgrepen en revoluties. Alleen in deze situaties vallen de hindernissen weg die in de periodes daartussen zo'n reorganisatie in de weg staan, ten dele omdat op zulke buitengewoon belangrijke momenten het moderne politieapparaat een cruciale rol vervult, ten dele omdat dan gewoonlijk ook allerhande andere ingrijpende hervormingen in het politieke bestel plaatsvinden, die in dezelfde lijn liggen als de algemene reorganisatie van het politieapparaat.

Maar het feit dat de algemene reorganisatie van het politieapparaat tot nu toe nog steeds geen doorgang heeft gevonden, wil natuurlijk helemaal niet zeggen dat de bestaande organisatie van het politieapparaat geen belangrijke veranderingen heeft doorgemaakt. De vraag is alleen: welke veranderingen? En dit is, zoals ook uit de reorganisatie van het Nederlandse politieapparaat in de jaren '30 wel blijkt, geen vraag die gemakkelijk te beantwoorden is, omdat veranderingen in periodes als deze gewoonlijk nogal wat tijd nemen, verbrokkeld plaatsvinden, grotendeels niet in formele regelingen worden vastgelegd, en in betrekkelijke stilte worden doorgevoerd. Overziet men evenwel het geheel van veranderingen dat de afgelopen 15 jaar heeft plaatsgevonden: in de verhouding van de politie met het lokale en centrale bestuur, in de operationeel-organisatorische structuur, in de sterkte en de opleiding -, dan dringt zich m.i. de conclusie op dat het *algemene politiebeleid* in dit land hoofdzakelijk was gericht op een (verdere) opvoering van de algemene paraatheid van dit apparaat en op de (verdere) specialisatie ervan in de bestrijding van collectieve verstoringen van de openbare orde en van politiek geweld door extreme groepen, en dat dit beleid zodoende een vrij ingrijpende centralisatie van het politieapparaat met zich heeft meegebracht. Ter ondersteuning van deze visie op de jongste geschiedenis van de Nederlandse politieorganisatie zouden heel wat gebeurtenissen, ontwikkelingen en uitspraken van verantwoordelijke ministers uit de afgelopen 15 jaar kunnen worden aangehaald. Omdat daarvoor nu geen gelegenheid is, moge ik voor een overzicht van al deze gegevens verwijzen naar een studie over 'Tien jaar Nederlandse gemeentepolitie', die onlangs door mij werd afgerond.*8 Bij wijze van voorbeeld wil ik hier evenwel vermelden: de verhoging van de totale organieke sterkte van gemeentepolitie, marechaussee en rijkspolitie in de afgelopen 8 jaar van ongeveer 25.500 man naar ongeveer 35.500 man, terwijl deze totale sterkte in de periode 1949-1970 vrijwel ongewijzigd was gebleven; de ver doorgevoerde motorisering van het politieapparaat en de opbouw van een modern landelijk systeem van draadloze verbindingen; de uitbouw van de ME, met name in de gemeentepolitie; de evolutie van het ministerie van binnenlandse zaken van een klein beheersdepartement t.o.v. de gemeentepolitie naar een groot gezags- en beheersdepartement, ook al werd de politiewet niet in deze zin herzien...

Over de achtergrond van deze niet geringe reorganisatie valt natuurlijk ook heel wat te zeggen. Kort en goed gezegd is hij m.i. evenwel deze nl. het herhaalde plaatsgrijpen van ernstige ordeverstoringen met een grote politieke betekenis en van grove daden van extreem politiek geweld, en verder de voortdurende vrees - waartoe gelet op de aanhoudende economische problemen wel een gerede aanleiding bestaat - dat 'men' zich moet verwachten aan massale verstoringen van de openbare orde, althans aan zulke bedreigingen hiervan, in de toekomst. En deze reorganisatie van het politieapparaat is er naar mijn mening trouwens ook de reden van dat de 'partijen' die ten nauwste betrokken zijn bij de (telkens weer uitgestelde) eenmaking van het politieapparaat, zich in de afgelopen jaren herhaaldelijk zo hard en heftig hebben opgesteld, met name dan het lokale bestuur en het openbare ministerie. Hun zeggenschap over het po-

litieapparaat is door deze reorganisatie immers het meest in het gedrang gekomen.

Getransponeerd naar het thema van deze uiteenzetting, betekenen deze conclusies dat de machtige politieke partijen het moderne politieapparaat opnieuw belangrijker zijn gaan vinden voor de instandhouding van het huidige politieke regime, dat dit apparaat een grotere machtspositie in dit regime heeft verworven, hiervan een belangrijker onderdeel is gaan vormen. Of, en zo ja, in hoeverre deze toegenomen politiek-organisatorische verbondenheid is gegaan met een toename van de politiek-ideologische verbondenheid, valt op dit moment n.m.m. niet uit te maken. In elk geval heb ik niet de indruk dat er tot op heden echte problemen van ideologische aard zijn gerezen bij het optreden van de politie tegen stakingen, bezettingen, ordeverstoringen en politiek geweld. Ook zijn er geen formele aanwijzingen voorhanden die het vermoeden van een toenemende politiek-ideologische binding van de politie aan het huidige politieke regime wettigen. Wel zou 't kunnen zijn dat de reorganisatie van het politieapparaat, die zojuist werd beschreven, de loyaliteit van de politie en m.n. van de politietop aan dit regime en aan de politieke partijen die het schragen, feitelijk heeft bevorderd.

VI. Besluit

Tot besluit van deze voordracht moge ik U mijn eindoordeel over de tegenwoordige ontwikkeling van de Nederlandse politieorganisatie voorleggen. Dit oordeel komt erop neer dat ik niet zo erg gelukkig ben met deze ontwikkeling.

Ten eerste niet, omdat zij ertoe heeft geleid dat de Nederlandse politieorganisatie wéér minder gelijkenis is gaan vertonen met het democratische model dat in het begin van deze inleiding werd geschetst. Speciaal stel ik mij vragen rond de uitbouw van de ME in de gemeentepolitie, omdat hierdoor de meest burgerlijke politiedienst in 't gehele bestel in toenemende mate wordt gemilitariseerd. Voor mij is het een belangrijke vraag waarom in de plaats hiervan niet is overgegaan tot versterking en desnoods reorganisatie van de rijkspolitie, die als eerste in aanmerking komt voor bijstandsverlening aan de gemeentepolitie, en/of van de marechaussee, die in 1945 juist werd bestemd tot de militaire vuist van een verder zo burgerlijk mogelijk regulier politieapparaat.

In aansluiting hierop moet ik zeggen dat ik in deze ontwikkeling - ook al kan ik mij in de achtergronden ervan goed inleven - het gevaar zie dat de grote politieke partijen in toenemende mate beginnen te leunen op, in elk geval te rekenen met het politieapparaat om belangrijke maatschappelijke conflicten van uiteenlopende aard te bezweren, dus in de verleiding komen om niet tot het uiterste te proberen dergelijke conflicten langs zuiver-politieke weg of langs sociaal-economische weg te beheersen. Dit zal immers in de toekomst, die er niet zo rooskleurig uitziet voor grote groepen van de bevolking, met zich meebrengen dat het politieapparaat nog verder op de aangegeven wijze wordt versterkt en zodoende in feite wordt opgescheept met een steeds grotere politieke verantwoordelijkheid. Ik vraag mij af of een dergelijke ontwikkeling zowel vanuit democratisch standpunt als vanuit een oogpunt van effectiviteit wenselijk is. Het zou m.i. in beide opzichten beter zijn om de 'politieke druk' op het politieapparaat te verkleinen.*9

Ten derde ben ik niet erg gelukkig met deze ontwikkeling omdat zij in het spoor loopt van soortgelijke maar nog ingrijpender evoluties in de omringende landen, en het gevaar bestaat dat zij wordt aangehaakt op deze evoluties. Hoe groot dit gevaar is, weet ik niet, o.a. niet, omdat niet

bekend is wat de zgn. werkgroep-TREVI, die een dergelijke aankoppeling zou kunnen bewerkstelligen, precies in haar schild voert. Ik ben er in elk geval niet gerust op dat een dergelijke koppeling niet zal gebeuren, sinds mij langs informele weg ter ore is gekomen dat deze internationale werkgroep in het kader van de bestrijding van het terrorisme bezig is (geweest) met een systematische, gedetailleerde vergelijking van de politie-apparaten in al de betrokken landen.

Noten

1. Projectgroep Organisatiestructuren. Politie in verandering; een voorlopig theoretisch model. 's-Gravenhage, 1978, 53.
2. Vereniging van Nederlandse Gemeenten. De gemeente en de politietaak (Verslag congres VNG 1978). 's-Gravenhage, 1978, 42.
3. P. van Reenen, Overheidsgeweld; een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie. Alphen aan den Rijn, 1979. R. van Meurs. De BVD; samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees en andere democraten. Amsterdam, 1978. C. Fijnaut. Opdat de macht een toevlucht zij? Een historische studie van het politieapparaat als een politieke instelling. Leuven, 1978, 3 din.
4. C. Fijnaut, op. cit., III, 372-393.
5. C. Fijnaut, op. cit.
6. C. Fijnaut, op. cit., I, 184-204.
7. C. Fijnaut, op. cit., III, 1042-1073. Zie ook P. van Reenen, op. cit., 50-81.
8. C. Fijnaut. Tien jaar Nederlandse gemeentepolitie. In: Ch. Nuyts (red.). Politieproblemen 1979, Antwerpen, 1979, 97-172.
9. P. van Reenen, op. cit., 309-330.